

UDK 811.163.42'36''18''

811.163.42'366''18''

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 16. II. 2021.

Prihvaćen za tisak 14. VII. 2021.

doi.org/10.31724/rihjj.47.2.7

Ivana Lovrić Jović

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, 10 000 Zagreb
orcid.org/0000-0001-6762-0210
ilovric@ihjj.hr

MORFOLOGIJA U APPENDINIJEVOJ *GRAMATICI* IZ 1808. GODINE

Talijanski Dubrovčanin zadivljen našim jezikom što ga naziva ilirskim i najsavršenijim, Frano Marija Appendini, među baštinicima kulture zapamćen je kao karizmatičan isusovac zaslužan za povjesničarski prinos u obliku tristotinjak stranica dnevničkih zapisa, *Notizie storico-critiche sulla antichità, storia e letteratura de' Ragusei (Povijesno-kritičke bilješke o starini, povijesti i književnosti Dubrovčana)*, dok je među jezikoslovcima zapažen kao tvorac najopširnije dopreporodne sintakse. Njegovu su normativno-deskriptivnom djelu *Grammatica della lingua illirica* iz 1808. godine prethodile Kašićeva, Della Bellina, Tadijanovićeve, Reljkovićeve, Lanosovićeve, Jurinova i Voltićeva gramatika, pa je mogao birati uzore, odlučivši se za Kašića i Della Bellu. Velebna *Grammatica* obaseže 360 stranica i podijeljena je u rasprave (traktate) što opisuju jezične razine. Premda u uvodnome teorijskom opisu Appendini pod pojmom *ilirski jezik* razumijeva dubrovački, bosanski, dalmatinski, istarski i kajkavski izričaj, predmet je njegove analize dubrovačka jekavština, proširena u dalmatinsko-bosanski, odnosno u štokavsku ikavicu. U radu se istražuju morfološke jezične pouke utvrđivanjem horizontalnoga presjeka gramatičkih poimanja u jezičnoj stvarnosti devetnaestoga stoljeća s naglaskom na razilaženja od uzornih preteča. Lako se i opetovano utvrđuje autorov obol kroz znatan didaktički prinos, što se tumači Appendinijevom osnovnom inojezičnošću, koja mu je omogućila uspješnije prenošenje znanja.¹

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom *Retrodigitalizacija i interpretacija hrvatskih gramatika do ilirizma* IP-2018-01-3585.

1. *Gramatika* kao kulturni proizvod²

Zanimanje za *Gramatiku* koju je Talijan Frano Marija Appendini izdao 1808. godine u Dubrovniku pobuđeno je povijesno-kroatističkim nastojanjima da se istraže gramatike nastale u procesu standardizacije hrvatskoga jezika.³ Među njima se često nalaze priručnici pisani stranim jezikom, pa valja podsjetiti na njezin širi kontekst.

O identitetu naroda mnogo se doznaje iz njegova jezika, pa treba reći da je osnovna Appendinjeva zadaća bila poučiti svoje sunarodnjake hrvatskomu jeziku.⁴ To je u skladu s europskom tradicijom učenja stranoga jezika, koja je kao cilj imala upoznavanje s visokom kulturom strane zemlje kako bi se njezina književnost mogla čitati u izvorniku.⁵

U *Gramatici* se nalazi autorova posveta Napoleonovu generalu Augustu Marmontu (kojega je krasio i naslov dubrovačkoga vojvode, *Duc du Raguse*), u kojoj mu poručuje da *Gramatiku* nije mogla zateći bolja sudbina nego da bude urešena Marmontovim imenom. Ponizno drži da štivo o gramatičkim osnovama, o njihovoj sterilnoj i dosadnoj prirodi, jamačno neće imati vrijednosti koje bi privukle pozornoga, mudroga i hrabroga vojskovođu, ali također zna kako je general sklon suditi o stvarima po njihovim bitnim i stvarnim vrijednostima. Naime, poznavanje ilirskoga jezika vojvodi od Dubrovnika moglo bi biti korisno i možda potrebno za mnoge isprave i izvještaje, a knjiga koja ima za cilj sadržavati njegova pravila i s njime upoznati druge narode, može i ne biti sasvim nedostojna pozornosti vojskovođe koji zapovijeda hrabrim i vjernim narodima toga jezika duž Jadrana.

Udžbenik stranoga jezika kompleksan je kulturni proizvod koji nastaje u višestruko složenom kontekstu, pri čemu je autorov odnos s opisivanim jezikom

² O Appendinijevu liku i djelu vidi u Lovrić Jović 2020: 166–171.

³ Što je točno za Appendinija hrvatski (ilirski) jezik vidi u Lovrić Jović 2020: 173.

⁴ O nazivu *ilirski* za 'hrvatski' vidi u Mažuranić 2008: 171–172 i u Tafra 2006: 45. U uvodu Appendini jasno poručuje da „ima jedna velika stvar koja nedostaje dalmatinsko-ilirskome dijalektu [za njega je to štokavska ikavica, op. a.], a to je gramatika koja bi istovremeno ustanovila prava i postojana pravila pisanja i tvorbe za same govornike, ali bi i strance upoznala s ovim jezikom. Time bi pridonijela prepoznatljivosti i slavi njegovih pisaca i njegova naroda.” (s talijanskoga prevela autorica).

⁵ Dubravec Labaš 2021: 107.

rezultat raznih izvanjezičnih činitelja i interdisciplinarnih istraživanja,⁶ za što je Appendini dobar primjer.

Većinu je života proveo u Dubrovniku, pa treba predstaviti njegovo poimanje stranoga i stranaca. Ono se nalazi u nesustavnim definicijama jezika kojima autor određuje predmet svojega opisa i iz kojih se zaključuje da je za njega ilirski jezik dubrovačko-bosanski, no drugdje kaže kako je to samo jedan od *dijalekata* ilirskoga. Takvo je poimanje u skladu s tadašnjom nejasnom klasifikacijom slavenskih jezika, prema kojoj postoji jedan slavenski jezik s četirima narječjima: poljskim, češkim, ruskim i ilirskim, a potonji je imao svoja podnarječja. Premda je u uvodu, usput i nejasno, dao i mnogo širu definiciju ilirskoga jezika, koja je podrazumijevala ukupnost svih slavenskih jezika,⁷ poimanje stranoga i stranca kroz njegov se priručnik nije odnosilo na tu definiciju.

Dobar osjećaj za tuđe pokazao je jasnim razlikovanjem primljenica od elemenata koji su na drugi način strani dubrovačko-bosanskome, točnije štokavskoj ikavici. Potonji mu strani elementi, za razliku od primljenica, nikad nisu potpuno pripali. Tako u primljenice ubraja turcizme *dušmanin* i *kavga*, germanizam *herceg* i grecizam *ikona*, dok u barbarizme (kako naziva tu vrstu stranoga elementa) ubraja imenice *talas*, *metanija*, *tutija* i *zatiok*. Činjenica što se među njima nalaze riječi iz grčkoga i turskoga nije mu važna, pa je ni ne navodi.⁸

U poukama se često obraća strancu pokušavajući mu rastumačiti ono što hrvatski jezik, po njegovu mišljenju, čini jedinstvenim. Na tim usporedbama nerijetko gradi hvalospjeve hrvatskomu jeziku, pa tako opisuje prefiksaciju kao nešto što stranci ne mogu usvojiti lako, ali koja dokazuje ljepotu i kakvoću ilirskoga jezika i nemoguće ju je pronaći u bilo kojemu živom jeziku.⁹

⁶ Vidi Dubravec Labaš 2021: 117.

⁷ Appendini 1808: VIII. To se zaključuje iz zemljopisne rasprostranjenosti koju mu u toj definiciji pripisuje: od Makedonije do Baltika, te i dalje, do Kine. To što i sam tvrdi da njegov opseg začuđuje nije ublažilo pretjeranu tvrdnju da se tim jezikom služi šezdeset naroda.

⁸ Petar Skok u *Etimologijskome rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1971.–1973.) leksom *talas* tumači kao balkanski turcizam grčkoga podrijetla (3. svezak: 438), a leksom *metanija* kao balkanski grecizam pravoslavnoga podrijetla (2. svezak: 416), dok Abdulah Škaljić u rječniku *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (1966: 625) leksom *tutija* tumači kao perzijski turcizam.

⁹ Dodaje da prefiksacija omogućuje zadržavanje etimološke izvornosti uz razgranavanje značenja. Dok drugim jezicima pridjevne inačice omogućuje samo prefiks nižečnosti i onaj za stupnjevanje, značenjske inačice u hrvatskome jeziku omogućuju mnogi prefiksi. Za svoju je apologiju odabrao primjer talijanskoga izraza *pasta lievitata* ('dizano tijesto'), koji na hrvatskome glasi *tijesto kisel*, dok se tal. *perfeltamente lievitata* ('potpuno fermentirana') kaže *dokisjelo*, 'nepotpuno fermentirana' – *nedokisjelo*, a 'previše fermentirano' – *prikisjelo*.

Appendini je svjestan svojih dviju uloga, one poučavatelja hrvatskoga jezika za strance i one gramatičara koji pridonosi standardizaciji hrvatskoga jezika. U *Gramatici* se, stoga, obraća i jednoj i drugoj skupini čitatelja, što je potvrđeno u sadržaju pouke. Tako se Talijanima obraća poukom o tome da slijed *kv* ima funkciju slova *q*, što ga hrvatski jezik nema, pa u tomu slijedu valja izgovarati oba slova, kao u riječi *crkva* i *kvas*.¹⁰ Hrvatima se žali na nepostojanje stabilnoga slovopisa i predlaže im da se ugledaju na onaj uzornih i dokazanih pisaca, a obraćanje završava pitanjem dokad će trajati taj nered što toliko šteti jezičnomu i kulturnomu razvoju.

Poučavateljska uloga njegova priručnika nadilazi jezičnu razinu i predstavlja glotodidaktički segment poučavanja stranoga jezika koji se odnosi na prenošenje sadržaja vezanih za zemlju, narod i kulturu ciljnoga jezika.¹¹ Velikim brojem rečenica kojima oprimjeruje pouke Appendini kroz jezičnu građu implicitno obavještava o narodu, njegovim običajima, duhovnosti i umjetnosti. Kulturnu dimenziju prenosi dvojako: kao kulturu pisanoga jezika (birajući uzorne pisce) i kao kulturu življenja (birajući dijaloge iz svakodnevnog života dubrovačkoga puka).¹²

Appendinijeve sociokulturne kompetencije vidljive su u poukama (za posvojne pridjeve kaže da ih lako izvode i neobrazovani govornici: *Ivanov konj*, *turski čovjek*) i u dijaloškome dijelu aneksnoga rječnika, u kojemu jezičnom stilizacijom pokazuje razliku u jeziku višega i nižega društvenog sloja.¹³ Potvrđeno je to u dionicama što ih izgovara *Vlah*¹⁴ u kojima se više puta pojavljuje glagolski oblik *hoj*¹⁵, dok je drugdje potvrđen isključivo oblik *hoćeš*.

¹⁰ Talijani, međutim, ne mogu spretno izgovoriti taj slijed jer u njihovu jeziku ne postoji.

¹¹ Dubravec Labaš 2021: 108.

¹² Zahvaljujući opširnosti i kakvoći hrvatske građe u službi primjera, taj je priručnik uvršten u korpus za Rječnik dubrovačkoga govora što se izrađuje u okviru istoimena projekta u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje (<http://ihjj.hr/projekt/rjecnik-dubrovačkoga-govora/100/>).

¹³ Primjere iz toga dijela rječnika vjerojatno je konstruirao sam autor, možda i uz pomoć autohtonih govornika.

¹⁴ U Appendinijevu je metatekstu za taj sadržaj potvrđen izraz *Morlacco*, a u hrvatskome se dijelu teksta pojavljuje naziv *Vlah* potvrđen oblicima *Vlah*, *Vlaše*, te *Vlasi*, *Vlasaa*). U ondašnjemu je dubrovačkom govoru *Vlah* bio stilski neobilježen naziv za seljaka iz dubrovačkoga zaleđa, često (ali ne i nužno) pravoslavne vjere, a do danas je poprimio isključivo pogrdno značenje za 'došljaka pravoslavne vjere' (tako je opisan i u *Rječniku dubrovačkoga govora* Mihajla Bojanića i Rastislave Trivunac iz 2002., dok se ranije potvrde neobilježena značenja nalaze u aneksnim rječnicima uz Držićeva izdanja i u Skokovu *Etimologijskome rječniku*).

¹⁵ *A hoj li ti kupit što ja imam?*

S obzirom na teorije o tome da učenici o stranoj zemlji više doznaju iz udžbenika stranoga jezika nego iz povijesnih i zemljopisnih priručnika,¹⁶ Appendinijeva je uloga mnogo veća od gramatičarske, na što ukazuje i cjelokupno njegovo djelovanje.

Rad je posvećen morfološkomu opisu što ga na sto dvadeset i tri stranice Appendini nudi u prvome dijelu *Gramatike*.¹⁷

2. Rasprava o morfologiji¹⁸

Način opisivanja jezičnih elemenata opravdano nosi naziv *traktat*, istoznačnicu za teorijsku raspravu ili studiju. Appendini se nije bavio pukim opisivanjem, nego je pokušao što bolje razjasniti uporabu svih jezičnih elemenata koje je svojim priručnikom obuhvatio. Jasno je da se u organizaciji znanja koje je želio prenijeti nije mogao voditi današnjim strukturiranjem jezičnoga opisa ili propisa.

Tako je svoje rasprave o onome što danas poznajemo pod nazivom morfologija i što se temelji na grčkoj gramatici, a posredno je, preko latinske, doprlo i do naših jezikoslovaca, naslovljavao nazivom vrste riječi, *O imenima* (misleći na imenice i pridjeve) i *zamjenicama*, nastavljajući podnaslovima *Rod*, *Broj*, *Padež*, no strukturiranje gramatičke građe nije proveo najsustavnije jer drugu raspravu naslovljava opet nazivom *Zamjenice*. Ipak, sadržaj se tih dviju rasprava ne ponavlja jer ne prikazuje istu vrstu zamjenica.

U strukturiranju građe držao se Kašićeva¹⁹ modela temeljena na latinskome poučavanju o vrstama riječi: imenima, zamjenicama, glagolima, participima, priložima, prijedlozima, uzvicima i veznicima, izdvajajući iz njih promjenjive vrste. Na svim se jezičnim razinama marno i detaljno posvećuje iznimkama, koje prikazuje u obrascima. Ne treba mu zamjeriti ima li se na umu da je gramatiku

¹⁶ Dubravec Labaš 2021: 116.

¹⁷ Više o *Gramatici* općenito i o njezinoj strukturi vidi u Lovrić Jović 2020: 171–174.

¹⁸ U ovome su radu svi prevedeni citati iz Appendinijeve *Gramatike* rezultat autoričina cjelovita prijevoda koji je započet za potrebe projekta *Dopreporodne hrvatske gramatike*, a dovršen za potrebe projekta *Retrodigitalizacija i interpretacija hrvatskih gramatika do ilirizma*. Oba se projekta izvode unutar Odjela za povijest hrvatskoga jezika i povijesnu leksikografiju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

¹⁹ Kašić 2002: 393.

stvarao (i) za strance koji nisu morali biti Slaveni. Stoga je u morfološkom opisu jezika pozornost posvetio i glasovnim promjenama.

Morfološki opis otvara tumačenjima o rodu i broju, koja se u osnovnim značajkama ne razlikuju bitno od suvremenih, a proširuje ih spomenom o imenicama koje označuju muškarca, ali se sklanjaju po ženskome modelu (*vladika, poglavica*) te usporedbom s gramatičarima Bohoričem i Mesgnienom, koji su za slovenski, odnosno poljski jezik uveli²⁰ i dvojину. Kritički se osvrće na tu kategoriju zaključkom kako dvojину ilirski jezik ne podnosi, pa bi je trebali odbaciti i slovenski i poljski – s obzirom na to da oba, kao narječja (dijalekti), pripadaju ilirskom jeziku. Po uzoru na svoje prethodnike, rod određuje sintaktički, s pomoću pokazne zamjenice *ovaj, ova, ovo*, (za njega je to član, tal. *articolo*). Zamjenicu smatra praktičnom i za određivanje padeža.

Slovenski i poljski jezik ponovno spominje i u pouci o padežima kad tumači kako narodi koji govore ilirski jezik nisu usklađeni u pogledu brojnosti padeža, pa Karno Hrvati (*Carinzi*) i Kranjci (*Carniolani*), prema Bohoriču, imaju šest padeža, a Poljaci, prema Mesgnienu – sedam. Dalmatinski Iliri (kako Appendini naziva govornike jezika o kojemu poučava) mogu se pohvaliti brojkom od sedam padeža u jednini i osam padeža u množini.

Appendini primjećuje da se dalmatinski Iliri hvale postojanjem sedam padeža u jednini i osam u množini, kako navode njihovi jezični priručnici, ali on im priznaje samo šest padeža u jednini (nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ i ablativ) i sedam u množini (posljednja dva imenuje *ablativ prvi* i *ablativ drugi*, uz odrednicu *množinski*), dakle, ne slijedi ni Kašića, ni Della Bellu, ni Voltića. Prva dva gramatičara imaju sedam jedninskih padeža (posljednji nazivaju rednim brojem – *sedmi*) i osam množinskih (*sedmi* i *osmi*), dok Voltić sve padeže imenuje rednim brojevima. Appendinijeva redukcija nastaje drukčijim poimanjem ablativa. Della Bellin prijedložni ablativ smatra potpuno jednakim genitivnim oblicima, pa ga drži i istim padežom. Sedmi se, pak, padež neopravdano naziva takvim jer bi ga trebalo zvati kao što ga imenuju Poljaci – ablativom. Tumači nadalje kako su ti ablativi, unatoč tomu što imaju jednake oblike genitivnima, ipak prepoznatljiviji jer, za razliku od genitiva, uvijek stoje s prijedlogom *od* (latinski *a/ab*, talijanski *dal*). Appendini domeće da nas tomu

²⁰ Appendinijev leksički izbor (*uvesti*) nije idealan, ali se vjerno prenosi, odnosno prevodi iz izvornika.

uče i pisci i živi govor, jer, ne kaže li se *vrata od kuće, od grada, od crkve, obruč od bačve, štogodi od moga* itd.? U tim se primjerima *od* ne može ispustiti kao što se ne može ni poistovjetiti s ablativom, „što god o tome mislili Jurin, Ljubuški i neki Dubrovčani”. Appendiniju je ablativ ono što je danas instrumental jednine. Po pitanju inovativnosti ne može mu se poreći uspješno rješavanje jednakosti nastavaka genitiva i ablativa, ali propust mu je jednako uočljiv: potpuno je zanemario lokativ jednine.

Kao što je već rečeno, članom su dopreporodni gramatičari nazivali zamjenicu *ovaj, ova, ovo*, pogotovo u svrhu određivanja roda broja i padeža riječi uz koju stoji. Appendini je to preuzeo uz jasnu ogradu da član ilirskom jeziku ne treba u onoj službi koju ima za grčki jezik, ali je koristan kao pomoć pri određivanju spomenutih kategorija. Za njega u obrascu ne daje vokativni oblik, a nemaju ga ni suvremeni obrasci za pokazne zamjenice.

2.1. Imenice i pridjevi²¹

Imenice i pridjeve Appendini zajedno naziva *imenima*, a u definiciji spominje da imaju kategoriju roda i broja te se sklanjaju po padežima. Po uzoru na Kašića *imena* dijeli u dvije podvrste: imenice (*nome sostantivo*) i pridjeve (*nome aggettivo*), uvrštavajući brojeve u potonju i izuzimajući zamjenice iz *imena*, tj. imenskih riječi. Prvu podvrstu tumači kao znakove koji označuju predmete i stoje u rečenici samostalno, a drugu kao ono što određuje imenicu te o njoj u rečenici ovisi, a sklanja se na tri načina, kao u latinskome. Njegovo se shvaćanje pojma *predmet* razlikuje od suvremenoga (talijanskoga i hrvatskoga) jer u primjerima, osim leksema *most* i *kamen*, navodi lekseme *ribar, knez, lav, madež, čovjek, vlastelin, mati, nauk, spol* i *rat* te *Jakob, Đivo, Marija*. U samome uvodu, u prvoj raspravi prvoga dijela, pod manje istaknutim naslovom (*Rasprava o imenima i zamjenicama*) donosi detaljne definicije gramatičkih kategorija roda, broja i padeža, a nakon toga поблиže tumači imenske riječi.

Nakon početnoga definiranja imenskih riječi i opisa njihove sklonidbe (navodi kako se tip sklonidbe razlikuje prema genitivnome obliku) nastavlja prikaz prve

²¹ Opis Appendinijeva morfološkoga gradiva strukturira se prema suvremenim kategorijama koje se veoma često razlikuju od njegovih. Ipak, imenice i pridjevi ovdje se predstavljaju kao u njegovoj *Gramatici* jer ih Appendini promatra zajedno, nazivajući ih *imenima*.

sklonidbe, za koju piše da obuhvaća vlastite (*nomi proprii*) i opće imenice (*nomi appellativi*), a dijeli ih na one koje u množini nemaju umetak (*starac – starci*) i na one koje ga imaju (*vrag – vrazi/vragovi*).

Slijedi prikaz imenica muškoga roda i detaljan opis s pomoću njihova dočetnoga glasa i sukladnih padežnih oblika. Za razliku od svojih uzora, jasno razlikuje obrasce za imenice što označuju živo i one za neživo, a prvi obrazac predstavlja kroz vlastitu imenicu (*Jakob*), u čemu slijedi (među ostalim) Kašića i Della Bellu. U nastavku predstavlja vlastite imenice s dočetkom *-o*, određujući ih kao odmiljenice: *Đivo, Điva; Frano, Frana; Šiško, Šiška*; što će kasnija standardizacija svrstati u žensku *e*-sklonidbu (*Frano, Frane*), ali taj će gramatički regionalizam poštovati veoma rijetko.²² Nakon vlastitih imenica daje obrasce za opće imenice (*nomi appellativi*) na primjeru imenice *vjetar*: (za jedninu) *vjetar, vjetra, vjetru, o vjetre, s vjetrom* – potonji je ablativ; (za množinu): *vjetri, vjetarā, vjetrom, vjetre, o vjetri, s vjetrima/vjetrimi, u vjetrijeh/vjetrih* (potonja dva su ablativ prvi i ablativ drugi).²³ U posljednjim navedenim oblicima vidljivo je da Appendini ne razlikuje fonološku od morfološke razine, te glasovnu inačicu koja je u vezi s odrazom jata tumači kao morfološku. Za njegovo je vrijeme to očekivano jer jezik nije opisivani prema razinama u današnjemu smislu. Stoga se ista pojava potvrđuje i u nominativnim i u genitivnim oblicima: *poso/posao, posla; soko/sokol, sokola; oro/oral, orla; žmuo/žmul, žmula; pantaruo/pantarul, pantarula; vo/vol, vola* itd.²⁴ Drugim riječima, Appendini ima dobar sluh jer zapaža sve glasovne promjene – vokalizaciju, palatalizaciju, sibilizaciju, nepostojano *a*, jotaciju i sažimanja – ali ih bilježi unutar padežnih obrazaca, zbog čega je broj inačica veoma velik.

Appendini je svjestan narječne raznolikosti i u morfološkim elementima kao što je, naprimjer, padežni nastavak. Zato ne preuzima instrumentalnu trostrukost čakavca Kašića (*vitrini/vitrima/vitri*), nego slijedi Della Bellu znajući da im je jezična podloga ista – dubrovačka, a to znači štokavska (*vjetrima/vjetrimi*).²⁵

²² Težak i Babić (2004: 112, 113) jedna je od rijetkih gramatika koje dopuštaju takvu sklonidbu u posebnim okolnostima.

²³ Drži važnim napomenuti kako se na isti način, po modelu obrasca za *vjetar*, sklanjaju imenice koje u dočetku imaju suglasnike *b, c, d, j, k, l, m, n, p, r, s, t, z, v, ć, đ, lj, ž*, suglasničku skupinu *st (most)* i podvostručeni suglasnik *tt* (koji je ukazivao na kratkoću prethodnoga suglasnika: *ratt*).

²⁴ Za dočetke *-ao* i *-al* opaža kako su strani dubrovačkome uhu.

²⁵ Ne preuzima od Della Belle sve: potonji dopušta dva oblika *A jd.* – *vjetar/vjetra*, dok Appendini jasno razlikuje akuzativ imenica koje znače živo i onih koje znače neživo.

U obrascu imenice *vjetar* ne spominje nespostojano *a*, ali ubrzo nakon toga daje pouku o takvim slučajevima kad govori o imenicama koje nemaju umetak u genitivu – svi oni na *-anj*, *-ak*, *-al*, *-an*, *-ar* i *-ac*. Tvrdi da u takvim slučajevima dočetni glasovi trebaju promijeniti redosljed: *petak*, *petka*. Nudi za to obrazac imenice *otac*, koja u genitivu dopušta tri glasovne inačice (ispisane ovdje izvornim slovopisom): *otza*, *ozza* i *oza*. Ne treba mu zamjeriti što zatim tu promjenu netočno tumači promjenom glasa *t* u *c* (*z*) jer je viđao zapise s dvostrukim *cc* (*zz*) – *occa* (*ozza*), ali nije iz toga iščitavao moguću informaciju o kvantiteti prethodnoga vokala, već je iz trećega mogućeg lika – *oca* (izvornim slovopisom: *oza*) zaključio da je otpao glas.

Palatalizaciju predstavlja pod problematikom varijacije vokativnih oblika u imenica na *-ac*, *-ak*, *-ik*, *-ok* (*junak*, *junače*) itd. te onih na *-ez* (*vitez*, *viteže*), kao i onih na *-g* (*Bog*, *Bože*). Ne zaboravlja ni dočetke *-ah*, *-uh* (*Vlah*, *Vlaše*; *duh*, *duše*), ali, kako zapravo ne opisuje glasovnu promjenu, nastavlja s poukama koje imaju veze s vrstom dočetnoga glasa, ali koje ne uzrokuju promjenu: *ljubitelj*, *ljubitelju*; *kraljević*, *kraljeviću* itd.

Appendini se sibilizacije dotiče usput i neprecizno u odjeljku naslovljenom *Imena koja nemaju umetak u množini*. Tumači da se ta glasovna promjena potvrđuje u imenica koje u množini nemaju umetak (*junak*, *junaci* i *starac*, *starci*) naprema onima koje ga imaju (*vuk*, *vuci/vukovi* i *zec*, *zeci/zecovi*). Dodaje da je riječ o množinskome dočetku *-ci*, što znači da nije uvidio promjenu *k/c*, nego je alternirani suglasnik protumačio kao dio morfema *-ci*. Dalje navodi imenice bez umetka u množini nabrajajući njihove dočetke *-an*, *-ić*, *-elj*, *-ež*, *-on*, *-ost*: *sni*, *mladići*, *otkupitelji*, *madeži*, *zvoni* i *mosti*. Svjestan je sibilizacije u imenica na *-og* i *-ug* jer opisuje kako se u množini dočetni suglasnik mijenja u *z* (*razlog*, *razlozi*; *okrug*, *okruzi*). Ne spominje vokativni oblik, u kojemu bi imao priliku uočiti i rastumačiti palatalizaciju i nespostojano *a* (*junače*, *starče*).

Appendini je u zabludi i kad kaže da etnici i imenice koje označuju pripadnost kojoj religiji završavaju na *-nin* (a ne na *-anin*, *-čanin*, *-janin* itd.), te ne govori ništa o njihovim okrnjenim ili jotiranim osnovama iako daje primjere u kojima se one potvrđuju ili bi se mogle potvrditi: *Dubrovčanin*, *Zadranin*, *krstjanin*. Ne spominje postojanje, a tako ni tvorbu, ženskoga parnjaka.

Opisujući oblike imenica koje u množini imaju umetak, tumači dugu i kratku množinu: s dočetcima *-ez*, *-ag*, *-eg* i *-og* (*knezi/knezovi*, *vrazi/vragovi*, *brijezi/brjegovi*, dok *Bog* ima samo *Bogovi*, a *rog* ima samo *rozi*) te *-ug* (*duzi/dugovi*), a bez spominjanja dočetka niže i primjere poput *grobi/grobovi*, *djedi/djedovi*, *pogledi/pogledovi*, *smradi/smradovi* te *dusi/duhovi* bez usmjeravanja pozornosti na glasovnu promjenu. Naprotiv, imenica *sin* ima samo oblik *sinovi*, a *grád* ima samo *gradovi*, dok *gràd* ima samo *gradi*.

Kratka pouka o genitivu množine jedini je naputak posvećen množinskim oblicima imenica muškoga roda, a oblik tumači dometanjem dvostrukoga *-aa* dočetnomu glasu iz nominativa množine (*vjetaraa*, *meštaraa*), što otkriva Della Bellin utjecaj jer su ostali zapisivali jednostruko *a* obilježeno naglaskom (Volčić *ā*, Kašić *â*).

Više riječi posvećuje imenicama koje nemaju pravilnu sklonidbu, što su različite u oba broja, u nekim padežima te mogu imati samo množinu ili samo jedninu. Navodi imenice: ‘dan’ – *dana/dneva*, ‘čovjek’ – u množini *ljudi*, ‘vlastelin’ – N mn. *vlasteli/vlastelini*, u čemu slijedi već spominjane uzore, no od njih se izdvaja tumačenjem kako imenica ‘dom’ ima samo nominativ, genitiv, dativ i akuzativ, dok je za druge padeže zamjenjuje imenica ‘kuća’.

U imenice srednjega roda iste sklonidbe svrstava one s dočekom *-e* i *-o*, kao *vrijeme* i *stado*, a u jednini i u množini imaju jednaka tri padeža: nominativ, akuzativ, vokativ. Slijedi tumačenje imenica na *-e*, s potpunim obrascem u kojemu daje i ikavsku inačicu nominativnoga i vokativnoga oblika (*vrimе*), a ostali padeži glase: (jedninski) *vremena*, *vremenu*, *vrijeme/vrime*, *o vrijeme*, *s vremenom*; (množinski) *vremena*, *vremena*, *vremenom*, *vremena* te ablativ prvi *s vremenima* i ablativ drugi *u vremenijeh* / *u vremenih*. Dodaje da se tako sklanjaju i imenice srednjega roda na *-ce*, *-je*, *-le*, *-me*, *-nje*, od kojih neke u genitivu proširuju broj slogova (*robče/robčeta*), što nije slučaj s onima na *-lje*, *-će*, *-je* i *-ce* (koje u instrumentalu imaju dvojne dočetke, *srce: srcem/srcom*). Za imenice koje završavaju na *-bo*, *-do*, *-ko*, *-lo*, *-no*, *-ro*, *-so*, *-to* i *-tvo* navodi da imaju jednak broj slogova u svim padežima (*meso/mesa*, *gospostvo/gospostva*), domećući za kraj ulomka sklonidbeni obrazac imenice ‘stado’.

Nepравilnim imenicama srednjega roda Appendini smatra ‘što’ i ‘ništa’. Nije jasno zašto nije izbjegao takvu zabludu s obzirom na njemu dostupnu priručničku

literaturu, u kojoj je *što* svrstano u upitne pridjeve supstancije (Kašić 2002: 97) ili u upitne zamjenice (Della Bella 2006: 55). Uz komentar da njihovu nepravilnost čini izostanak množine, donosi njihove sklonidbene obrasce: *što, šta / od šta / česa / od česa, čemu / u čemu / u čem, što/česa*, vokativa nema, a ablativ glasi *s čijem / s česa*; zatim: *ništa, ništa / od ništa / od ničesa, ništu / o ničemu / u ničemu / ni u čemu, ništa/ničesa, o ništo, s ničijem*. Nepravilnošću drži i promjenu oblika za množinske padeže u imenica *tijelo* (G jd. *tijela*), *nebo* (G jd. *neba*) i *čudo* (G jd. *čuda*): *tjelesa, čudesa* i *nebesa*, a nadovezuje se spomenom imenice *uho*, ali ne zato da bi upozorio na njezin mogući množinski oblik *ušesa* (koji ne spominje), već je, uz imenicu *oko*, smatra nepravilnom zato što u množini preuzima žensku sklonidbu – *ove oči* – kao i *uho* – *ove uši* (uz *ova uha*).

Pouku o drugoj imeničkoj sklonidbi otvara njezinom glavnom značajkom – dočetnim *-e* u genitivu jednine te kaže da joj pripadaju muške i ženske vlastite imenice što u nominativu završavaju na *-a* i *-e* (*Andrija* te *Marija* i *Ane*) te druge opće imenice obaju rodova, tipa *sluga* i *riba*. Napominje da gotovo sve one imaju jednak broj slogova u svim padežnim oblicima. Starina se pronalazi u nastavačnim morfemima za genitiv i ablativ drugi množine: *-aa/-ah*. Na tim se mjestima danas nalazi genitivni jednostruki vokal i lokativni nastavak *-a*. Imenicom *vojvoda* oprimjeruje sklonidbeni tip imenica muškoga roda koje imaju obrazac ženskoga. Starina je izražena u množinskim oblicima gdje genitiv glasi *vojvodaa*, dativ *vojvodam*, ablativ prvi *s vojvodami* (uz moguću inačicu *s vojvodama*), a ablativ drugi *u vojvodah*. U tome se ne razlikuje od svojih uzora, osim kao (naturalizirani) štokavac koji ne preuzima Kašićev dvojni oblik *vojvod* za genitiv množine. Od njih se razlikuje u količini primjera koje nudi nakon obrasca: *poglavica, vladika, glamaza* (‘gotovan’), *stjegonoša, gusa* (‘gusar’), *sluga, starješina, mladoženja* i *konša* (‘susjed’).

Oblike općih imenica nudi kroz sklonidbeni obrazac imenice *riba*, iz kojega se ovdje izdvajaju samo oblici koji ne pripadaju suvremenomu jeziku: G mn. *ribaa*, D mn. *ribam*, Abl. (mn.) *s ribami / s ribama* i Ab2. (mn.) *u ribah*.²⁶

²⁶ Ovdje valja napomenuti da navedeni oblici, s današnjega motrišta, nemaju istu vrijednost, jer transkripcijska načela koja su se poštovala u ovome radu, a tako i u prijevodu *Gramatike*, genitivni dočetak *-aa* vide kao pravopisnu datost te u transkripciji ne prenose podvostručeni vokal. To se načelo zanemarilo u dijelu teksta koji se tiče konkretnih pouka jer je obavijest toga tipa bila važnija od transkripcijske sustavnosti.

Pod naslovom *Imenice iste sklonidbe što variraju u dativu i vokativu jednine i u genitivu množine* Appendini, zapravo, predstavlja (i) sibilizaciju i nepostojano *a*. U skladu s tadašnjim saznanjima ne promišlja o granicama unutar riječi, osnovama i nastavcima, već spominje dočetke (izrazom *koje završavaju na*), što je s glotodidaktičkoga motrišta dobro, ali sa standardizacijskoga nije.²⁷ Tako poučava da imenice koje završavaju na *-ga* u dativu imaju dubletne oblike, na *-gi* i na *-zi* (*slugi/sluzi*), a one koje završavaju na *-ka* u dativu imaju oblik *-ci* (*majci*). Vlastite imenice obaju rodova imaju dva oblika za vokativ (*Marija/Marijo*, *Andrija/Andrijo*), kao i opće imenice na *-ca* (*kraljice/kraljico*). Imenice na *-kva* genitiv množine tvore dočetkom *-kava* (*crkava*), a istu glasovnu promjenu, vidjevši je kao morfološku datost, tumači i u imenicā na *-ka* (*pušaka*), ali i u drugih (*sestara*, *masaka*).²⁸

Za Appendinija su nepravilne imenice ženskoga roda *mati*, *kći*, *djeca* i *gospoda*. U produžetku nudi njihove sklonidbene obrasce uz napomenu da je u razgovornome stilu potvrđen i leksem *majka*. Padežni se oblici tih imenica od suvremenih razlikuju u množinskim padežima, pa dativ glasi *materam*, *kćeram*, ablativ prvi ima dubletnu inačicu *s materama* i *s kćerama*, ablativ drugi glasi *u materah*, *u kćerah*. Ne možemo reći da genitiv nema današnji nastavak, jer njegove podvostručene vokale (*materaa*, *kćerii*) držimo pravopisnom datošću. Za ostale dvije imenice Appendini daje obrazac i napominje da će o njima biti još riječi, a bilješku posvećuje razlici koju Dubrovčani čine između leksema *gospar/gospodar* ('gospodin'/'gospodar') i *Gospodin* ('Bog'), dodajući da se svi sklanjaju prema prvoj muškoj sklonidbi. Pouku završava nabranjem imenica koje se rabe samo u množinskim oblicima (*nožice* 'škare', *kere* 'rese', *kerice* 'resice', *nozdrri* 'nozdrve' – G mn. *nozdrri/nozdara*, *nozdrve*, *mješnice*, *palje* 'mekinje', *mekine*, *sljepočnice*, *ospice*, *šeše* 'velike boginje' – G mn. *šešaa/šešavaa*).

Trećoj, posljednjoj imeničkoj sklonidbi pripale su opće imenice ženskoga roda koje u nekim padežima povećavaju broj slogova (Appendini ih naziva nejednakosložnima), a u N jd. završavaju jednim ili dvama suglasnicima (*pamet*,

²⁷ Udžbenici stranih jezika često pravila sastavljaju kako bi ih strancu bilo lakše razumjeti. O problematici usvajanja hrvatskoga jezika s pomoću udžbenika koji nisu pisani za poučavanje hrvatskoga kao stranoga jezika vidi u Udier 2016.

²⁸ Nije jasno načelo prema kojemu Appendini u riječi *crkva* slijed *-kva* vidi kao dočetak, a u riječi *puška* dočetkom smatra slijed *-ka* (a ne *-ška*), no takvih je nepreciznosti u *Gramatici* mnogo, a njihova je analiza jezikoslovnoga motrišta irelevantna.

jakost)²⁹, no, kao ni drugdje, ne zadržava se na tom osnovnom pravilu, već pobraja sve moguće završetke kanonskoga oblika: *-c, -d, -l, -n, -r, -s, -t, -v, -ć, -rt, -rv* i *-st*. Ostali se padežni oblici od današnjih inačica razlikuju u množinskim oblicima čiji obrazac ima ove dočetke: N *-i*, G *-ii*, D *-im*, A *-i*, V *-i*, Abl. *-ima/-ami/-ama*, Ab2. *-ijeh/-ih*. Jedninski obrazac nema današnji instrumental, nego ablativ (na *-i/-ju*). Domeće na kraju nekoliko imenica koje se sklanjaju po istome obrascu: *riječ, ćud, pjesan, stvar, boles(t), sanovet, noć, smrt, krv, lakomos(t)* i *otrov*.³⁰

Slijedi odlomak posvećen uvećanicama i umanjenicama, u kojemu Appendini poučava da uvećanice imaju dočetak *-ina* i ženskoga su roda druge sklonidbe (*trbušina, čovječina, ženetina, ljepirina, prozorina, plamenčina, travina*), a umanjenice završavaju na *-ić* (*plamenčić*), *-ic* (*čovječic*), *-jak* (*kamićak*) ili *-jac* (*čovječac*) i muškoga su roda prve sklonidbe, a mogu imati i dočetak *-ica*, (*ljepirica*) i tad su ženskoga roda druge sklonidbe, ili *-ce* (*vjetarce, djetešce*) u slučaju srednjega roda prve sklonidbe.

Ove pouke otkrivaju mnoge Appendinijeve zablude. Osim što je danas jasno da je *a* u tim dočetcima nepostojano, u *-jak* i *-jac* suvišno je početno *j*, što dokazuje i sam autor primjerima koje navodi, a u kojima glas *j* ima samo slovopisnu funkciju jer slijed *cj* (gdje *j* stoji za *i*) predstavlja nepčanic /č/.³¹ Navodi osnovni oblik *plam* ne argumentirajući slijed *-enč-* iz *plamenčina* ili *-enč-* u *plamenčić*, a da ga je pokušao objasniti, možda bi došao do zaključka da nije riječ o dočetu *-ina*, nego *-čina*, odnosno da nije riječ o dočetu *-ić*, nego o *-čić*, te da osnovni oblik glasi *plamen*, a ne *plam*. Jednako tako ne tumači slijed *-et-* u obliku *ženetina* kojim oprimjeruje dočetak *-ina*, tj. ne pomišlja na mogućnost tvorbenoga morfema *-etina*. Glasovnih promjena, ma kako ih on doživio, nije svjestan ni u jednome slučaju (*čovječic, čovječac*). Zablude u vezi s točnim tvorbenim morfemima potvrđuju se i za srednji rod, u kojem Appendini poistovjećuje morfeme *-ce* i *-ešce* navodeći samo *-ce* i ne argumentirajući slijed *-eš-* u primjeru *djetešce*. Ne treba, ipak, biti previše kritičan prema njemu jer se, za razliku od svojih uzora

²⁹ Ne navodi završetak potonje riječi uvijek u cjelovitome obliku – misli se na oblike N, A, V jd. – što je potpuno u skladu s dubrovačkim govorom. Tako kasnije u sklonidbenome obrascu ‘korist’ ispisuje s krnjim dočekom (*koris*).

³⁰ Imenica *otrov* u tadašnjemu je dubrovačkom govoru bila ženskoga roda.

³¹ Izvornim slovopisom: *cjovjecjaz, kamicjak*.

(Kašića, Voltića i Della Belle), ovoj temi ipak posvetio te pokazao da vlada tim područjem leksika dobro kao i izvorni govornik.

Najavljujući u naslovu opis sklonidbe složenica, Appendini ih, zapravo, predstavlja posvećujući se njihovoj tvorbi tako što dijelove riječi međusobno razdvaja spojnicom. Zatim uz kanonski oblik dodaje i genitivni dočetak (*bogo-slovac*, *-ovca*). Navodi da Iliri rado riječi tvore slaganjem na razne načine, što je potvrđeno u imenica, u pridjeva, u glagola i u priloga. Appendini niže neke primjere imenica što ih ovdje, iznimno, prenosimo izvornim pravopisom kako bi se vidio način na koji ih on spaja te uočila njegova nesvjesnost o tome da jedni nastaju od drugih: *mudro-znanje*, *mudro-znanac*, *kopno-mjere* ('geometrija'), *kopno-mjerac*, *zvjesto-znanje*, *zvjesto-znanac*, *bogo-slovstvo*, *bogo-slovac*, *djelo-upravnos(t)*, *polu-nejbe*, *nad-grobnica*, *dvo-rječje*, *ljudo-žderac* i *bogo-rodica*.

Nakon toga Appendini, kao obazriv učitelj, korisnicima *Gramatike* nudi tablični prikaz svih sklonidbenih obrazaca iz kojega se vidi supostojanje starih i novih štokavskih padežnih nastavaka.³²

Tablica 1. Nastavci prve sklonidbe

PRVA SKLONIDBA								
ROD	BROJ	N	G	D	Ak.	V	Abl.	
muški	jednina	b, c, d, j, h, k, n, p, r, s, ć, g, lj, š, st, tt	a	u	a	e	om em	
srednji		e, o	a	u	e, o	e, o	om	
ROD	BROJ	N	G	D	Ak.	V	Abl.	Abl. 2.
muški	množina	I	aa	om em	e	i	imi	ijeh
srednji		a		im	a	a	ima	ih

³² Iznimno će se, radi više obavijesnosti, prenijeti ondašnji način iskazivanja produženoga glasa, odnosno udvostručeno *-ii/-aa* ili *-ah* (iz genitiva množine), što znači da se neće poštovati transkripcijska načela primijenjena u ovome radu (i u cjelovitome prijevodu).

Tablica 2. Nastavci druge i treće sklonidbe

DRUGA I TREĆA SKLONIDBA							
SKLON.	ROD	BROJ	N A V	G	D	Abl.	
druga	m./ž.	jednina	a u a	e	i	om	
treća	ž.	jednina	c, d, l, n, r, s, t, v, ć, rt, rv, š	i	i	i	
SKLON.	ROD	BROJ	N A V	G	D	Abl.	Abl. 2.
druga	m./ž.	množina	e	aa	am	ami ama	ah
treća	ž.	množina	i	ii	im	ima ami	ijeh ih

Za pridjev Appendini poučava da određuje imenicu o kojoj u rečenici ovisi. Premda prvi dio definicije otkriva starinu (jer pridjev ne određuje samo imenice), u drugome je dijelu vrlo precizno izrečeno kako pridjev o imenici ovisi, a ne samo da uz nju stoji. Della Bella pridjev uopće ne definira, a za Kašića pridjev „ne može biti bez imenice”. Appendini, međutim, kao i Della Bella, nije preuzeo Kašićevu podjelu po značenju (na šest vrsta), te pridjev nije nikako promotrio sa semantičkoga motrišta. Usput se ipak doznaje kako ih doživljava kroz opisnost i kroz posvojnost, no gradivni su pridjevi potpuno isključeni. Očit je samo u gramatičkim kategorijama od kojih mu je polazišna komparacija, a kroz oblike pozitivna, komparativa i superlativa prikazuje padežne nastavke. Poseban odlomak posvećuje pridjevskim umanjenicama (*malašan*), a tvorbu opisuje i predstavljajući složene pridjeve (*riboplodan*) i one što znače razne pripadnosti (državi, pokrajini, kraljevstvu i gradu: *slovenski, španjski*).

Za pozitiv, koji opisuje kao stupanj što izriče stanje imenice bez uspoređivanja, daje obrazac pridjeva *dobar* u sva tri roda, spominjući i oblike obaju vidova, ali samo u nominativu, dok ostale padeže sklanja po određenome vidu, odnosno

po pridjevsko-zamjениčkome obrascu.³³ Kako u teorijskome dijelu svoje pouke sve uspoređuje s imeničkom sklonidbom, na kraju napominje da „valja isključiti padežne dočetke za ablativ jednine, te genitiv, dativ i ablativ prvi množine koji imaju jednake dočetke za sva tri roda”. U sklonidbenome se obrascu od današnjih oblika (uvjetno rečeno, jer je riječ o glasovnoj značajki) razlikuje inačica ablativa jednine *s dobrijem*, zatim (i dalje na glasovnoj razini) inačica genitiva množine *dobrijeh*; te oba ablativa, s fonološkoga i s morfološkoga motrišta: *s dobrimi / s dobrima / s dobrijemi / s dobrijema*, odnosno *u dobrih / u dobrijeh*. Genitiv, dativ i akuzativ jednine imaju naveske: *dobroga, dobromu*.

Nadalje gradivo dijeli prema dočetcima oblika muškoga roda u N jd.: *-i (umrli)*, *-o (debeo)*, *-o/-i (mao, mali)* – iz čega se vidi da ne uviđa glasovnu promjenu vokalizacije dočetnoga *-l*³⁴ – zatim *-i* ili koji suglasnik (*mlad/mladi*), gdje je, zapravo, riječ o određenome i neodređenome obliku.

O komparativu poučava poput Della Belle: za muški rod navodi dočetak *-iji* (što zapisuje *-ii*), za ženski i srednji *-ija/-ije*.³⁵ Svoje dobro vladanje našim jezikom dokazuje spominjanjem inačica *velik/veći* uz *veli/veći* s dodatnom komparativnom inačicom *veljiji*.³⁶ Za ‘mlad’: *mlađi/mlađa/mlađe* uz *mladiji/mladija/mladije*; zatim za ‘lijep’: *ljeplji*³⁷/*ljeplja/ljeplje* uz *ljepiji/ljepija/ljepije*. Supletivne oblike naziva nepravilnima, a u njih svrstava i one s glasovnim alternacijama (*k/ć, s/š, z/ž, g/ž, k/ć, d/đ*): *dobar/dobri, bolji/bolja/bolje; jak/jaki, jači/jača/jače, mao/mali, manji/manja/manje*. Ne razlikuje apsolutni i relativni superlativ, pa njegove oblike tumači dodavanjem prefiksa *pri-* (na oblik pozitiv) ili *naj-* (na oblik komparativa): *priblažen(i)* i *najblaženiji*. Ikavski ostvaraj jata u prefiksu *pri-* stalna je značajka dubrovačkoga govora.

³³ Pridjevske vidove nemaju ni Appendinijevi uzori Kašić i Della Bella, pa se njegova nesvjesnost pri jednostavnome tumačenju različitih oblika kao gramatičkih jednakoznačnica ili tek glasovnih inačica valja blaže procjenjivati.

³⁴ U obliku *mao* potvrđuje se vokalizacija dočetnoga *-l*, toliko tipična za dubrovački govor da se ostvaruje i u pridjevu u kojemu se u standardnome jeziku – gdje se vokalizacija provodi – ne ostvaruje. Umjesto toga nalazi se (rjeđe) oblik *mal*, a (češće) oblik *malen*.

³⁵ Od Della Belle odstupa u načinu zapisivanja jer Della Bella za muški rod navodi *-j-*, ali s naznakom da ono služi za dugi izgovor prethodnoga *-i-*: *priličnij*. Prema suvremenim bi se transkripcijskim načelima to zapisalo: *priličniji* ili *prilični(j)i*.

³⁶ Izvornim slovopisom: *veglji*.

³⁷ Promatrajući sustavno ostale ovdje navedene oblike, Appendinijev se zapis *ljepglii* drži omaškom (*-ii*) uzrokovanom nepostojanjem hrvatskoga slovopisa. Ovdje taj oblik transkribiramo smatrajući da označuje dugi dočetni vokal: *ljeplji*.

Za posvojne pridjeve poučava da nastaju od općih i vlastitih imenica, a lako ih izvode i neuki govornici: *Ivanov konj, turski čovjek*. Dubrovačkom posebnošću drži oblike genitiva i dativa imenica za živo (uključujući i vlastite), koji ne glase *Petroga/Petromu* i *ćaćkoga/ćaćkomu*, već se zbog sinkope ostvaruju oblicima *Petrova/Petrovu* i *ćaćkova/ćaćkovu*.

Zamjenice otvaraju *Drugu raspravu*, a Appendini ih opisuje kao dio rečenice što se sklanja po broju, rodu i padežu, te zamjenjuje imenicu ili ukazuje na stvar ne imenujući je. Takvom se definicijom oslanja na Kašića, no prikaz zamjenica preuzima od Della Belle, što za posljedicu ima nesustavnost. Tako posvojne zamjenice za 3. l. jd. i mn. navodi kao pokazne, a nepotrebno uvodi i podrazred povratnih zamjenica ne tumačeći o kojim je zamjenicama riječ. U svojem uvodu najavljuje da zamjenice dijeli na osnovne, izvedene, pokazne, posvojne, a zatim dodaje i partitivne, odnosne, upitne i brojevne. U osnovne (danas osobne zamjenice supletivnih osnova) zamjenice ubraja *ja, mi, ti, vi* i *sebe*; u posvojne *moj, tvoj, svoj, naš, vaš*. Što se pokaznih zamjenica tiče, točan je samo na početku kad u tu skupinu svrstava: *ovi* ('ovaj'), *taj/ti, oni* ('onaj'), gdje, pak, ne uočava nesustavnost u *ovi – taj*³⁸, no u zabludi je u nastavku jer među pokazne zamjenice svrstava posvojnu zamjenicu *njegov/njezin/njihov*, zamjenicu *on* s potpunim sklonidbenim obrascem, tako i pridjev *isti* (vjerojatno pod utjecajem talijanskoga izraza tipa *lui stesso* što se u hrvatskome prevodi kao 'on sam' premda *stesso* znači i 'isti'). Slijede odnosne zamjenice s prikazom sklonidbenoga obrasca zamjenice *koji*, a potom opisuje (njegovim nazivljem) partitivne zamjenice *svaki* i *njeki*, da bi podjelu završio skupinom upitnih zamjenica (u naslovu dodaje i *recipročnih*) kakvima smatra zamjenice *tko, što*, ali i: *kakav, taki* ('takav'), *ikakav, čigov* ('čiji'), *vas* ('sav').³⁹ Opis ne dovršava očekivanim brojevnim zamjenicama (što ih najavljuje u uvodu) koje predstavlja poslije, pod naslovom *Glavni brojevi od kojih se tvore imenice i zamjenice nazvane brojevnima*.

³⁸ Za prvu ne navodi obje inačice (*ovaj/ovi*), a za drugu navodi (*taj/ti*).

³⁹ Dok u *takav:taki:ikakav* (ponovno) ne uočava nesustavnost u dočetu, za oblik *tko* posebno napominje da se uvijek zapisuje s početnim *t-*, suprotno od zapisa i izgovora zamjenice *koji*.

2.2. Brojevi

Ovu pouku otvara glavnim brojevima što ih definira kao „imena koja izražavaju količinu”. Ne poseže za Kašićevom obradom brojeva (*jedanadeste, dvanadeste*), možda zbog svijesti o Kašićevoj pripadnosti čakavskim otočkim govorima,⁴⁰ a ne propušta se osvrnuti na dočetu okrnjenost brojeva u Dubrovčana (*jedanaes*), tumačeći pojavu kao rezultat nježnoga izgovora dubrovačkih govornika.

Dijeli ih na glavne i na redne. Za prve daje cjelovite sklonidbene obrasce u kojima se nalaze starije i novije štokavske inačice (*dvijeh/dvih, dvijem/dvim*), a navodi i brojevne imenice i brojevne pridjeve: *dvojica, dvojice; dvoj, dvoja, dvoje; trojica, trojice; troj, troja, troje; četverica, četverice; četvrti, četvrta, četvrto*.

Redni brojevi sklanjaju se kao pridjevi, a Appendinijeva zamjedba da se zato nazivaju *rednima* suvišna je i netočna.⁴¹ Potpuni obrazac rednoga broja *prvi* otkriva očekivane dvojnosti u pogledu starine i inovacije oblika i likova u jedninskim (*s prvijem / s prvim*) i u množinskim (*prvijeh/prvih, prvijem/prvim, s prvim / s prvijemi / s prvijema, u prvijeh / u prvih*) padežnim morfemima. Appendini nadalje nudi popis rednih brojeva s nominativnim i genitivnim oblikom – do *dvadeseti*, a nadalje nabraja desetice (*trideseti, četrdeseti*) – do *stoti*, kad nastavlja sa stoticama (*dvostoti*), da bi završio s *tisućni/tisućna/tisućno*.

Pod naslovom *Brojevne imenice* na *-etero* (u suvremenoj teoriji tvorbe: *-ero*) nabraja gotovo sve oblike (od *četvero* do *dvanestero* pa nastavlja s *dvadestero* itd.), ali u nemogućnosti preciznoga talijanskoga ekvivalenta nudi približne, nedovoljno točne, npr. *settenario*⁴², dok *jedanaestero* prevodi talijanskim *undici*, dakle ‘glavnim brojem jedanaest’, za *stotero* ima *centinaia*, što zapravo znači ‘stotinjak’ – pa se zaključuje kako bi bilo bolje da je izbjegao prevođenje ekvivalentom jer ono nije moglo biti uspješno zbog nepostojanja stvarnih istoznačnica u talijanskome jeziku, no vjerojatno je njegova želja za sustavnošću bila jača od opasnosti od pogreške.

⁴⁰ „Kašić je najrahaičniji u obliku i deklinaciji glavnih brojeva, i u gramatici i u djelima. Prisutnost starih dvojinjskih oblika nameće usporedbu sa sjevernodalmatinskim otočkim govorima, kao i razlikovanje rodova kod broja *četiri*.” (Gabrić-Bagarić 1984: 105–108).

⁴¹ „Diconsi nomi ordinali perché declinansi regolarmente come gli aggettivi.” ‘Red’ on poistovjećuje s ‘regularnosti’, a ne s ‘redosljedom’, a u korist zablude ide i dvoznačnost termina *ordinale*, koji označuje i ‘redosljed’ i ‘uređenost, regularnost’.

⁴² Cjelina podijeljena na sedam dijelova, uglavnom je riječ o stilistici, gdje je to stih od sedam slogova, ili o medicini, gdje je to razdoblje bolesti od sedam dana.

Osim što je pokušao uredno predstaviti gramatičnost brojeva, Appendini je dao i oveći leksički prinos (crpljen iz dubrovačkoga vokabulara), čime je nadišao svoj uzor, Della Bellu, čiji model prenosi.

2.3. Glagoli

Treća je rasprava posvećena glagolskomu sustavu što ga, preko svojih uzora, preuzima iz latinske gramatike. Glagol opisuje kao dio rečenice koji se spreže po broju i licu te iskazuje prošlo, sadašnje i buduće vrijeme. Osim osnovnih glagolskih vremena i načina, Appendini ima i subjunktiv ili konjunktiv te optativ, potencijal i dopusni način⁴³, a glagolska su mu stanja: aktivno, pasivno, neutralno i bezlično.⁴⁴

Za pomoćne glagole *biti* i *htjeti* Appendini daje potpune obrasce sprezanja. Zbog prostorne ograničenosti ovdje se navode samo oblici prvoga lica jednine: sadašnje vrijeme – *presente (jesam)*, prošlo nesvršeno vrijeme – *imperfetto (bijah)*, prošlo svršeno vrijeme – *perfetto propinquo (bio sam)*, aorist – *perfetto remoto (bih)*, pretprošlo svršeno vrijeme – *piucché perfetto (bijah bio)*, buduće vrijeme – *futuro (biti ću)*. Nakon tih oblika indikativa slijede imperativni: *budi* ili *neka budeš*, *budi on* ili *neka bude*, *budimo* ili *neka budemo* ili *budi mi*; *budite vi* ili *budi vi*; *neka budu oni* ili *budi oni*. Na kraju on daje cjelovit obrazac za taj pomoćni glagol u konjunktivu – sadašnje vrijeme: *kad ja jesam / kad sam / budući da ja jesam*⁴⁵, drugi oblici za sadašnje vrijeme: *da ja budem / uzbudem / bivši*, imperfekt prvi: *bio bih*, imperfekt drugi: *da bih (ja) bio*, prošlo svršeno vrijeme: *da sam (ja) bio*, aorist: *da bih (ja)*, pretprošlo svršeno vrijeme prvo: *(ja) bio bih bio*, pretprošlo svršeno vrijeme drugo: *da (ja) bijah bio*, buduće vrijeme: *kad (ja) budem bio / kada (ja) uzbudem bio*. Infinitivne oblike razvrstava prema glagolskim vremenima na sljedeći način – prezent i imperfekt: *biti*, perfekt i pluskvamperfekt: *biti bio* i *budući / bivši bil*⁴⁶, particip prezenta i imperfekta: *budući*, perfekt i pluskvamperfekt (neaktivan): *bivši*, futur: *koji će bit / koji*

⁴³ *Ottativo, potenziale, concessivo o permissivo*. Appendini ih u priručniku ne opisuje da bi izbjegao redundanciju: oblikom su jednaki konjunktivu.

⁴⁴ *Attivo, passivo, neutro i impersonale* – potonje može biti aktivno i pasivno glagolsko stanje.

⁴⁵ Talijanski ekvivalenti: *che io sia / con ciò sia che io sia / essendo io*. Konjunktiv je aktivan u talijanskome standardnom jeziku.

⁴⁶ Fonološki čakavizam može se objasniti omaškom pri prenošenju Kašićeva teksta.

ima bit. Nadalje daje cjelovit obrazac za pomoćni glagol *htjeti*, nakon čega niže obrasce za tri vrste sprezanja koje polaze od prezentskoga dočetka, što nasljeđuje od Kašića: *-am (imam), -em (orem), -im (učim)*. Appendinijev infinitiv futura pomoćnoga glagola *biti* druge gramatike nemaju, pa se ta kategorija može smatrati autorovim prinosom, jednim od rijetkih po pitanju strukture, odnosno sadržaja *Gramatike*, a poticaj za to mogao je pronaći u talijanskome jeziku.⁴⁷

Premda u napomenama detaljno opisuje sve što drži potrebnim za usvajanje hrvatskoga jezika – naprimjer, u ovome dijelu ukazuje na nenaglašeni oblik *je*, što ga tumači otpadanjem dočetnoga *-st (jest)*⁴⁸, upozorava na neke razlike između dubrovačke i dalmatinsko-bosanske uporabe (*bijah, bijaše, bijahomo, bijahote, bijahu* naprema *bih, biše/bješe, bihomo/bijahomo, bihote/bijahte, bihu*)⁴⁹ – glagolska vremena ne definira. Objašnjava se to autorovom pretpostavkom da stranci glagolska vremena imaju i u svojim jezicima te im je veći izazov usvojiti hrvatske oblike. Zato im daje tablice dočetaka kojima se tvore glagolska vremena.

U njima stoje dočetci jednaki današnjima. Valja napomenuti da Appendini ne prenosi arhaični nastavak *-u* za 1. l. prezenta nekih glagola, potvrđen u pisaca 17. stoljeća, a tako i u Kašićevoj gramatici.⁵⁰ Oblike pomoćnoga glagola *biti* razumijeva kao dio dočetka riječi: *-osam, -osi, -oje, -lismo, -liste, -lisu*, što je rezultat nepostojanja pravopisne norme (on piše: *ti imao-si*), a bilo bi bolje da je zadržao spojnicu i u tabličnome prikazu dočetaka (*o-sam, o-si* itd.). Zabludu je mogao preuzeti od Della Belle, koji nema prikaz dočetaka, ali u obrascu zapisuje: *biosam, biosi, bioje, bilismo, biliste, bilisu*.

Pasiv tumači poredbenom metodom. Tvori se kao u talijanskome jeziku, od glagola *biti* i participa s pasivnim dočetkom i značenjem: *ja jesam ljubljen / ljubljen sam*. Na istome glagolu temelji sve obrasce – sprezanje pasivnih glagola u indikativu, imperativu, konjunktivu i infinitivu. O pasivnim glagolima što se oblikuju s pomoću povratne zamjenice *se* govori na drugome mjestu, kad poučava o bezličnim glagolima pasivnoga značenja.

⁴⁷ U talijanskome – *infinitivo presente: essere*, *infinitivo passato: essere stato*, *infinitivo futuro: essere per essere*.

⁴⁸ To prenosi doslovno iz Kašićeve gramatike (Kašić 2002: 195).

⁴⁹ Prema Appendiniju, potonje oblike rabe i Dubrovčani u pjesništvu.

⁵⁰ Ne samo u gramatici nego i u drugim Kašićevim djelima (Kašić 2002: 414).

U nepravilne glagole ubraja (njegovim načinom predstavljanja – prvim licem prezenta): *hoću, neću, mogu, nemogu*.⁵¹ S obzirom na to da je obrazac za *htjeti* iznio na početku, predstavljajući pomoćne glagole, ovdje niže konjugacijske obrasce za ‘*neću*’ i za ‘*mogu*’, a one za ‘*nemogu*’ smješta u napomenu. Slijede obrasci za ‘*idem*’ i ‘*hodim*’ s napomenom u kojoj donosi osnovne gramatičke podatke za glagole tvorene od *hoditi* (*dohoditi, pohoditi, prihoditi* itd.). Izdvajanje potonjega glagola Appendinijeva je novost jer ga ne nalazimo u njegovih uzora ili preteča, a to se može tumačiti utjecajem dubrovačkoga govora, u kojem je taj glagol u značenju ‘ići’ aktivan do danas.

Appendinijev termin *verbi defettivi* mogao bi se prevesti kao nepotpuni glagoli, a Kašić ga je preveo doslovno – defektivni glagoli – po uzoru na latinsko *verba defectiva*. Autor ih opisuje kao glagole što nemaju prezenta i imperfekta, pa ga mogu posuditi od kojega drugog glagola jednakoga značenja. Oprimjeruje pojavu glagolom *tisnuti*, koji, navodno, nema oblik *tisnem*, kao što glagol *dvignuti* nema oblik *dvignem*, a *vazeti* – *vazem*, nego postoje samo oblici *tiskam/tiskah, dižem/dižah, uzimam/uzimah*. Nudi i konjugacijski obrazac glagola *dvignuti*, u kojem otkriva da ne razabire pitanje glagolskoga vida što kao rezultat ima dva različita glagola, nego u istom obrascu za 1. l. jd. prez. navodi *dižem*, a za 1. l. mn. prez. – *dignemo* ili *dižemo*. Napominje da se to može dobro naučiti samo uporabom, a strukturirano, prema dočetcima, navodi još mnoge takve glagole (*činim/činjah, držim/držah* itd.).

Slijedeći svoje uzore, Kašića i Della Bellu, bezlične glagole Appendini dijeli na dvije vrste: potpune bezlične glagole i bezlične glagole trpnoga značenja. Prvima pripisuje one što se koriste samo u 3. licu jednine – *daždjeti, sniježiti*, a druge oblikuje dometanjem zamjenice *se*, što je on naziva česticom – *govori se, brodi se*.

To je mogao preuzeti od Della Belle i iz svojega materinskog jezika. Poredbenom metodom opisuje uporabu hrvatskoga *se* s nekim glagolima i uporabu talijanskoga *mi, ti, ci, si, vi*, pri čemu *se* i dalje naziva česticom, a istovrijedne talijanske oblike zamjenicama. Primjeri za povratne glagole su mu: *srditi se, služiti se i kajati se*.

⁵¹ Iznimno se u ovome ulomku prenosi izvorni pravopisni zapis.

Imajući neprestano na umu poučavateljsku ulogu svojega gramatičkog priručnika, Appendini strancima željnima poduke hrvatskoga jezika na kraju treće rasprave nudi odlomak naslovljen *Kako se prema infinitivnome dočetu može prepoznati kojoj deklinaciji glagol pripada*. Sadržaj strukturira u osam točaka koje predstavljaju dočetke: 1. *-kati*, 2. *hati/-sati*, 3. *-gati/-zati*, 4. *-žati*, 5. *-ujem*, 6. *-sti*, 7. *-ukati/-ati* i 8. *-ći*. Ne treba ponavljati da pritom nije svjestan glasovnih promjena, pa tu problematiku razrješava tako što poručuje kako se neke jezične pojave mogu usvojiti jedino uporabom.

Nakon četrdeset i četiri stranice posvećene glagolima slijedi četvrta rasprava otisnuta na osam stranica posvećenih participu, prilogu, prijedlogu, uzviku i vezniku.⁵²

2.4. Participi i prilozii

Appendini participe dijeli na aktivne i pasivne i uglavnom govori o njihovu obliku, dok o uporabi više otkriva u drugomu dijelu priručnika, u sintaktičkome opisu. Aktivni particip ima dočetak *-ći/-ća/-će* (*ljubeći...*) i služi za prezent i imperfekt, dok se za perfekt i pluskvamperfekt rabe oblici na *-ao/-o* i *-o/-uo* (*imao/imo, učio, metnuo*). Prvi su sklonjivi poput pridjeva, a uz druge uvijek ide pomoćni glagol *biti*. Pasivni particip može završavati na *-an, -en, -et, i -ut* (*bičevan, učen, uzet, metnut*). Time završava odjeljak o participu, što znači da nigdje ne spominje gerund za razliku od Della Belle.⁵³

Opis priloga Appendini preskače tako što odlomak započinje njihovom podjelom. Ne preuzima Kašićevu definiciju priloga kao nesklonjiva dijela iskaza koji, dodan glagolu, objašnjava i dopunjuje njegovo značenje.⁵⁴ Dijeli ih na priloge kretanja, stanja, jesnosti i niječnosti, a njihovu vrstu određuje s pomoću pitanja. Tako priloge što označuju kretanje do mjesta navodi izrazom *kamo ideš? – ovamo/sjemo, onamo, tamo*; oni za kretanje prema mjestu odgovaraju na pitanje: *kud/kuda/kudara se ide? – ovuda/ovudar/ovudara, tuda/tudar/tudara, onuda/*

⁵² Svi su izvorni talijanski nazivi ovih vrsta u upotrebi i danas u talijanskome standardnom jeziku. Tako i hrvatski prijevod.

⁵³ Della Bella (2006: 91) o tome piše sljedeće: „Kad se gerund koristi kao particip, deklinira se kao pridjev, na prvom je mjestu muški, na drugom ženski, a na trećem srednji rod.”

⁵⁴ Kašić 2002: 347.

onudar/onudara, inuda/inudara; prilozi za mjesto odgovaraju na *gdi si?* – *ovdi (sam), tuj/tu, tamo, gdigodi/gdigodir, drugovdje*; za priloge želje navodi izraze: *o da, a da, a da Bog da*; za priloge jasnosti: *tako / tako je / tako jes / tako jest / zašto ne*; dok za priloge niječnosti navodi: *ne/nikako/nigda(r)*. Nadalje niže još mnoge vrste koje u uvodnome dijelu ne spominje: upitne priloge (*zašto, je li?*), priloge poticanja (*nu, da, nu spomeni se, nu reci, da – budi dobar*⁵⁵), priloge potvrde (*zaisto, doisto*), priloge pokazivanja koji traže genitiv (*evo, eno, oto, eno, evo/eno Antuna*), priloge uspoređivanja (*veće, manje*), priloge skupnosti (*skupno, zajedno, ujedno*), priloge odvajanja (*razlučno, razdijeljeno*), priloge zabrane (*ne ili da ne, ne tiči, da ne kradeš*), priloge dvojbe (*sumnjivo*), priloge sličnosti (*kako, jak, jakno, tako*), priloge različitosti (*inako, drugako, drugačije*), priloge događaja (*jeda, toli*), priloge poretka (*prvo, prije, najposlije*), priloge pohvale i pokude (*dobro, zlo*) i priloge vremena (*sad, danas, jučera, kad*). Sličan je popis ponudio i Kašić, dok ilirske gramatike nemaju tako opsežnu razdiobu – Babukićeva iz 1836. ima samo priloge mjesta, vremena, količine, kakvoće, upitne, potvrdne niječne, a Mažuranićeva iz 1861. priloge svrstava u čestice zajedno s prijedlozima, veznicima i uzvicima te izdvaja samo četiri vrste priloga.⁵⁶

2.5. Prijedlozi

Prijedloge o kojima želi poučiti Appendini odabire prema načelu čestotnosti, a o njima poučava s obzirom na padeže koje zahtijevaju. Tako niže naslove tipa: prijedlozi koji traže genitiv (*od, iz, blizu, daleko*⁵⁷, *bez, do, eto, nakon, kolak, put, prije, radi, vrh(u), (iz)van, sred, više, cječ(a), oko*); prijedlozi koji traže dativ (*protiva/suprotiva/suproć, prema, ka/k* itd.). Osim netočno svrstana uzvika *eto* i potvrđenosti leksičkih ili tvorbenih zastarjelica, u njegovu popisu nema bitnih razlika s obzirom na suvremenu normu, pa na ovome mjestu valja spomenuti tek posebitosti uzrokovane dubrovačkim značajkama.

Akuzativ je kao zamjena za mnoge padeže bio prisutan kod starodubrovačkih pisaca i u čakavštini, pa ga i Appendini pripaja prijedlogu *mimo*: *mimo kuću*

⁵⁵ *Da, budi dobar* samostalan je izraz.

⁵⁶ Pliško 2003: 149.

⁵⁷ Uz primjer: *daleko mjesta ovoga*.

tvoju.⁵⁸ Genitiv ima mjesno značenje kad mu prethodi prijedlog *u*: *u Petra*. Još jednomu sintaktičkom raguzeizmu može se pripisati i primjer *među neprijatelje*, u kojem se potvrđuje miješanje padeža kretanja i padeža stanja, odnosno pojava da se za prijedloge koji traže akuzativ kad označuju kretanje, a lokativ ili instrumental kad označuju stanje uvijek rabi akuzativ.⁵⁹ Appendini predstavlja i prijedlog *od* uz genitiv (*ribe od mora*) na mjestu gdje standardni jezik traži pridjevni izraz, što se može držati sintaktičkim romanizmom, a u dubrovačkome je govoru aktivan do današnjih dana. Prijedlog *protiv* s dativom u primjeru *protiva neprijatelju* argumentira se vremenom nastanka *Gramatike*. Taj je padež redovito stajao i uz tvorbene inačice *suproč* i *suprotiva*.⁶⁰

Appendini nije preuzeo dubrovačku značajku, zamjenu prijedloga *o* prijedlogom *od*, pa navodi primjere: *govorim o tebi, pišem o mnozijeh stvari*. Kako je iznio samo najčestotnije primjere uporabe, nemamo podatak o pojavi zamjene lokativa akuzativom s prijedlozima *na*, *po* i *u* kao poznatoj značajki onodobnoga dubrovačkog govora te starije čakavštine i južne štokavštine.⁶¹

2.6. Usklici

Usklike obrađuje na nepunoj stranici teksta, a strukturira ih prema osjećaju kojim su izazvani. Za razliku od Kašića, koji ih razvrstava u petnaest podrazreda, Appendini nabraja samo šest osnovnih: želju (*ah, ah da dođe*), bol (*vajmeh, joh, jaoh, lele*) – napominjući da traže dativ (*vajmeh meni*), dozivanje (*vaj, nu*) – napominjući da traže genitiv (*vaj lijepje stvari*), porugu (*nu, nu, nu* ili *nuti, nu, ah, ah*) – također s genitivom (*nu velika čovjeka*), ljutnju (*tje, pođi ća otle*) i proklinjanje (*prokleta, ne bilo te, nestalo te*).

⁵⁸ Zima 1887: 222.

⁵⁹ Izostanak konteksta onemogućuje konačan zaključak o tome da je riječ o stanju, a ne o kretanju.

⁶⁰ Velika mu je potvrđenost i u dubrovačkim frančezarijama iz 17. i 18. stoljeća: *suproč istini, govorit suproč svakomu pomankanju, suproč njom* ('njoj'), *suproč svakomu, suproč onemu što sam ja odlučio, stavu se suproč njemu govorit, ako je imaju suproč tebi njegovi rodaci* (< tal. *se ce l'hanno contro di te*, 'ako su protiv tebe') – Lovrić Jović 2014: 171.

⁶¹ Iz dubrovačkih frančezarija: *umrijet u mlados, još u djetinjstvo, rečeni madrigō u početak čini se veoma lijep, vidio sam još u početak ufanje, oli zaisto ne promišljate na ono što govorite, nije nikoga u tebe na posjed* ('u posjetu'), *Ile, bijedni Ile, ne učini u tvoj život budalastije stvari do ove, neću veće u život vjerovat nijednomu čovjeku* (Lovrić Jović 2014: 173).

2.7. Veznici

Veznicima Appendini posvećuje šest redaka teksta, što je u skladu s onodobnim jezikoslovnim dosezima, koji su mogli uočiti sintaktički odnos u izrazu, ali ne i u rečenici. Stoga i Appendini navodi tek sastavne veznike (*a, i*) i rastavne veznike (*ili, oli, ali*), koje oprimjeruje na sljedeći način: *A on reče; ja i ti; Ili mi, ili vi.*

3. Zaključak

Znajući da u Appendinijevo vrijeme morfologija nije bila shvaćena u današnjim okvirima, njegov opis riječi koji zauzima i tvorbeno motrište opravdan je i očekivan. U drugim je priručnicima morfologija bila zastupljena kao dio etimologije – *rečoižpitivanja*⁶² ili *rječoslovlja*, koje je, pak, gdjegdje označivalo tvorbu riječi⁶³, a drugdje rječnik.⁶⁴

Na temeljima dotadašnje gramatičarske tradicije opisivanja hrvatskoga jezika po latinskome modelu, dobro usmjeren pomno izabranim uzorima, Kašićem i Della Bellom, Appendini je sastavio opsežan opis imeničkih oblika, morfoloških i tvorbenih, imajući na umu ponajprije korisnika stranca. Imenički su mu obrasci jednaki Della Bellinim, ali se od uzora odmiče prikazivanjem cjelovitih obrazaca u tablicama. U skladu s razdobljem nastanka *Gramatike*, u kojemu fonologija još nije prepoznata kao znanstvena disciplina, pa tako nisu imenovane ni glasovne promjene, Appendini svijest o tome da one postoje otkriva usputnim opisom jotacije, sibilizacije, nepostojanoga *a*, vokalizacije, palatalizacije i sažimanja. Njegovi sklonidbeni obrasci jasno otkrivaju ozračje stvaranja jedinstvenoga jezika, a dvojni oblici, u kojima se nalaze stariji i noviji štokavski nastavci, pokazuju da taj zadatak još nije bio dovršen. Opis jednoga jezika po modelu opisa drugoga jezika najbolji je izbor u vrijeme u kojemu je Appendini stvarao,

⁶² Tako je nazvana u Mažuranićevim *Temeljima ilirskoga i latinskoga jezika* iz 1839. (Pliško 2003: 62).

⁶³ *Ričoslovje* u Starčevićевой *Ričoslovljici* obuhvaća morfologiju, slovopis i opis glasova, a tako je i u kasnijim zagrebačkim slovnica, u kojima se tim značenjima naziva *rječoslovje* pridružuje i tvorba riječi (Ham 2006: 81).

⁶⁴ *Ričoslovljnik* u Voltića stoji za 'Rječnik' (Voltić 2016).

ali podrazumijeva i nedostatnosti u opisu, koji je ponekad detaljan ondje gdje to nije potrebno i obratno.

Appendinijev se padežni sustav odmiče od onoga njegovih uzora, pa u *Gramatici* navodi šest padeža u jednini i sedam u množini. Ne preuzima ablativ što ga Kašić i Della Bella imaju u jednini jer utvrđuje da ablativ s prijedlogom *od* u jednini ima isti nastavak kao genitiv, pa je suvišan.⁶⁵ Naziv ablativ zadržava izjednačujući ga s (današnjim) instrumentalom (*s'Jakobom*), a lokativ jednine ne navodi.

U opisu zamjenica potvrđen je utjecaj latinske gramatike i Della Belle, pa posvojne zamjenice za 3. l. jd. i mn. smatra pokaznima.

O glagolima poučava pod utjecajem dvojice uzora, nažalost bez svojega, drugdje dokazano dobroga, osjećaja za jezik.⁶⁶ U njima prepoznaje kategorije broja, lica, vremena i načina, te aktivno, pasivno, neutralno i bezlično stanje.

Šime Starčević bio je njegov najžešći kritičar, a jedna se od zamjeraka odnosila i na oprimjerivanje građe dubrovačkim leksikom.⁶⁷ No, Appendini je bio stranac sa stalnom dugogodišnjom adresom u Dubrovniku, a nepripadnost narodu čiji je jezik opisivao morala je imati neke posljedice. Ipak, strancima je hrvatski jezik najbolje mogao objasniti stranac, a objektivnost izvanjskoga gledišta pri bavljenju organskim govorom dobrodošla je i s dijalektološkoga motrišta.

S obzirom na to da Appendini za svaki primjer uporabe hrvatskoga elementa daje i talijanski prijevod, ovaj se opsežni priručnik može držati i poredbenim – talijansko-hrvatskim, podrazumijevajući i usputnu uključenost dvojezičnoga rječnika. S obzirom na to da bi hrvatski stupac takva rječnika predstavljao uglavnom dubrovački vokabular, Appendinijev se priručnik ne smije zaobići kao dio korpusa za izradbu rječnika dubrovačkoga govora.

⁶⁵ „Ma e perchè moltiplicare enti senza neccessità potendo il genitivo solo far le veci di questo ablativo ed, avendosi già il vero ablativo, cioè il caso che senza ragion sufficiente chiamasi settimo?” (Appendini 1983: 17).

⁶⁶ Pliško 2003: 145.

⁶⁷ Pliško 2003: 90.

Vrelo

APPENDINI, FRANCESCO MARIA. 1808. *Grammatica della lingua Illirica compilata dal Padre F. M. Appendini, superiore dell'ordine delle scuole pie*. Terza edizione. Francesco Martecchini. Dubrovnik.

Literatura

APPENDINI, FRANCESCO MARIA. 2016. Povijesno-kritičke bilješke o starinama, povijesti i književnosti Dubrovčana. Preveo Šoljić, Ante. Matica hrvatska. Ogranak Dubrovnik.

BOJANIĆ, MIHAILO; TRIVUNAC, RASTISLAVA. 2002. *Rječnik dubrovačkog govora*. [Srpski dijalektološki zbornik XLIX.] SANU – Institut za srpski jezik SANU. Beograd.

DELLA BELLA, ARDELIO. 2006. *Gramatičke pouke o ilirskome jeziku*. Prevela Sironić-Bonefačić, Nives. Pogovor: Gabrić-Bagarić, Darija. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

DUBRAVEC LABAŠ, DUBRAVKA. 2021. *Vlastiti identitet u tuđim očima. Od autopredodžbe talijanskoga jezika, kulture i civilizacije do heteropredodžbe u hrvatskome kontekstu*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.

GABRIĆ-BAGARIĆ, DARIJA. 1984. *Jezik Bartola Kašića*. Institut za jezik u Sarajevu. Posebna izdanja 5. Sarajevo.

HAM, SANDA. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.

KAŠIĆ, BARTOL. 2002. *Osnove ilirskoga jezika u dvije knjige*. Pretisak izdanja iz 1604. Ur. Znika, Marija. Prevela Perić Gavrančić, Sanja. Studija: Gabrić-Bagarić, Darija. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

LOVRIĆ JOVIĆ, IVANA. 2014. *O starome dubrovačkom govoru nazbilj. Jezična analiza dubrovačkih frančezarija*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

LOVRIĆ JOVIĆ, IVANA. 2020. Rasprava o prirodi i slovopisu veličanstvenoga jezika hrvatskoga – Appendinijeva *Grammatica della lingua illirica* iz 1808. godine. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 46/1. 165–189. doi.org/10.31724/rihjj.46.1.9.

MAŽURANIĆ, ANTUN. 2008. *Slovnica hèrvatska*. Pretisak izdanja iz 1859. Studija: Brlobaš, Željka. Ur. Znika, Marija. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

PLIŠKO, LINA. 2003. *Hrvatska gramatika Francesca Marije Appendinija*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 289 str.

SKOK, PETAR. 1971.–1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. JAZU. Zagreb.

- ŠKALJIĆ, ABDULAH. 1966. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Svjetlost. Sarajevo.
- TAJRA, BRANKA. 1993. *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*. Matica hrvatska. Zagreb.
- TAJRA, BRANKA. 2006. Značenje narodnoga preporoda za hrvatski jezik. *Croatica et Slavica Iadertina* 2/2. 43–55.
- TEŽAK, STJEPKO; BABIĆ, STJEPAN. 2004. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- UDIER, SANDA LUCIJA. 2016. Glotodidaktički pogled na hrvatski pravopis. *Strani jezici: časopis za primijenjenu lingvistiku* 44/2. 110–128.
- VOLTIĆ, JOSIP. 2016. *Grammatica illirica / Ilirska gramatika*. Pretisak izdanja iz 1803. Prijevod i popratna studija: Horvat, Marijana; Perić Gavrančić, Sanja. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- ZIMA, LUKA. 1887. *Njekoje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*. JAZU. Zagreb.

Morphology in *Grammatica della lingua illirica* (1808) by Francesco Maria Appendini

Abstract

Francesco Maria Appendini, an Italian from Dubrovnik who admired *Illyrian language* by calling it *the most perfect*, is remembered as a charismatic Jesuit and author of two important books: *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei* (1803) and *Grammatica della lingua illirica* (1808). His work was preceded by other grammarians: Kašić, Della Bella, Tadijanović, Reljković, Lanosović, Jurin, and Voltić. Appendini chose Kašić and Della Bella as his role models. His *Grammatica* is 360 pages long and divided into treatises which describe different language levels. Although in the introductory section Appendini understands the term *Illyrian language* as the multiplicity of dialectal achievements (Ragusean, Bosnian, Dalmatian, Istrian, and Kajkavian), the subject of his analysis is a Jekavian dialect from Dubrovnik, which is extended to Dalmatian-Bosnian, ie. to Štokavian Ikavian dialect. The paper investigates Appendini's morphological language lessons and shows that his greatest contribution was the didactic one.

Ključne riječi: dopreporodne gramatike hrvatskoga jezika, Frano Marija Appendini, morfologija hrvatskoga jezika, dubrovački govor

Keywords: prestandard Croatian grammars, Francesco Maria Appendini, morphology of Illirian language, Dubrovnik dialect